

Nedar contra les ones

MEMÒRIA I POLÍTICA EN WALTER BENJAMIN

«Qui le croirait! on dit, qu'irrités contre l'heure
De nouveaux Josués au pied de chaque tour
Tiraient sur les cadrans pour arrêter le jour»

FINA BIRULÉS | L'any 1957 Hannah Arendt afirmava que no hi ha res que distingeixi amb més nitidesa els conceptes 'antic' i 'modern' d'història com el modern recurs vuitcentista a la noció de 'procés', que suposa que el sentit pertany només al procés en conjunt i mai a l'ara o a l'esdeveniment en la seva particularitat.¹ Aquesta representació del temps com a fet homogeni, rectilini i buit és la que trobem darrere de les categories rectores del coneixement històric en el segle XIX: progrés i desenvolupament. De fet, totes dues categories tradueixen la idea d'un procés, orientat cronològicament, d'una continuïtat infinita i regular que se sostreu a l'experiència. La darrera obra de Walter Benjamin, *Sobre el concepte d'història* (1940), coneguda també per Tesis sobre filosofia de la història,² la podem entendre com una resposta a aquesta concepció moderna que ens presenta tant una temporalitat homogènia i buida com una historiografia feta cronològicament i lineal, sovint acompanyada d'un concepte obtús de causalitat històrica que associa la successió cronològica a una relació substancial de necessitat històrica.

Desaparegut l'any en què s'inicià la II Guerra Mundial i un any abans de la posada en marxa de l'anomenada «Solució final», Benjamin repensa, en aquesta darrera obra, la idea de progrés a partir de la catàstrofe. Ja en el seu assaig de 1936 sobre la narració havia reflexionat entorn de com el xoc de la Gran Guerra havia comportat que els que retornaren d'aquell conflicte romanguessin muts, incapços de transmetre, de narrar l'experiència viscuda, de fer-la comprensible.³ Així no és estrany que en el conegut fragment que dedica a l'Angelus Novus, de Paul Klee, l'àngel no sigui presentat com a missatger de la resurrecció, sinó com a testimoni horroritzat de la catàstrofe: «Hi ha un quadre de Klee que s'anomena Angelus Novus. Representa un àngel com si estigués a punt d'allunyar-se d'alguna cosa mentre la mira fixament. Té els ulls desorbitats, la boca desclosa i les ales esteses. L'àngel de la història se li deu assemblar. Té l'esguard girat al passat. On nosaltres veiem una cadena de dades, ell hi veu una catàstrofe, que no para d'acumular ruïnes sobre ruïnes i que ell tragira amb el peu. Voldria aturar-se, despertar els morts i reajustar el que està trossejat. Però bufa, del paradís estant, un vent oratjós que se li ha embullat a les ales, talment fort que ja no les pot tancar. Aquest vent oratjós l'empeny irresistiblement cap al futur, al qual està d'esquena, mentre el cúmul de ruïnes creix i creix davant seu

1. «Per a la nostra moderna manera de pensar, res no és significatiu en si mateix i per si mateix, ni la història ni la naturalesa considerades com un tot ni tampoc els esdeveniments particulars en l'ordre físic o els esdeveniments històrics específics [...] tot el tangible, totes les entitats individuals visibles per a nosaltres han quedat submergides en els processos invisibles, i degradades a funcions d'un procés global [...]» H. ARENDT, «History and Immortality», *Partisan Review*, XXIV, 1, 1957 (n'hi ha traducció al castellà: *De la història a la acció*, Barcelona: Paidós, 2000).

2. W. BENJAMÍN, *Tesis sobre la filosofia de la historia*, Valencia: Constantí Llobart, 2007. També a *idem*, *Art i literatura*, Vic: Eumo, 1984.

3. W. BENJAMÍN, «El narrador. Reflexions sobre l'obra de Nicolai Leskov», dins *Assaigs de literatura contemporània*, Barcelona: Columna, 2001.

Memorial Walter Benjamin de Portbou (© M. Serrano)

i omple el cel. Això que anomenem progrés és aquest vent d'oratge».

L'any 1940 els fets confirmaven que la catàstrofe ja no era una concepció sinó una descripció de la realitat. De manera que, enfront d'una falsa èpica infinita, a l'àngel de la història els objectes de la història li semblen una acumulació de ruïnes indesxifrables. Però ara les ruïnes ja no són objecte de contemplació estètica com ho foren entre els pintors romàntics, sinó ruïnes, imatges de les catàstrofes i, per tant, en la reflexió de Benjamin sobre la història no trobarem una xarxa conceptual que permeti legitimar o justificar qualsevol enderroc o patiment en termes d'una astúcia de la raó que els redimia en la mesura que contribuïen a la realització de la Raó; més aviat, si hi ha alguna cosa que pot ser salvada, ho serà entre aquestes ruïnes, entre allò vençut o desestimat del passat. Dit en altres termes, es tracta de llegir en el fons del nostre present l'empremta d'un passat oblidat o reprim-

mit. Per Benjamin, doncs, la tasca de la història es troba relacionada amb el do d'encendre l'espurna de l'esperança en el passat, ja que qui recorda, sap que, si l'enemic venç, ni tan sols els morts estaran segurs. I el cert és que aquest enemic no ha cessat de vèncer.

En un moment de crisi que es manifestà amb l'ascens del feixisme, en una època caracteritzada per la mandra del cor del fatalisme, Benjamin tractà d'organitzar el pessimisme,⁴ ja que era ben conscient que el fatalisme no és res més que una negació de la realitat, una submissió al destí; el fatalisme té sempre una tal seguretat de si mateix, que cap experiència o fet no el pot contradir. I això també val per a l'optimisme indestructible de certa socialdemocràcia que aboca a la passivitat i a la política de l'espera («Res no ha corromput tant els obrers alemanys com l'opinió de nedar seguint el corrent»). En realitat, organitzar el pessimisme té a veure amb comprendre políticament el present, amb antici-

4. P. NAVILLE, *La Révolution et les intellectuels*, Paris: Gallimard, 1965.

par el futur; no obstant, aquesta anticipació no pertany a l'ordre de la predicció –com si el futur estigués inevitablement inscrit en el present–; més aviat es tracta de llegir en el fons del nostre present l'em-

---

**LA NOSTRA RELACIÓ AMB EL PASSAT NO ES
TRADUEIX EN UNA SIMPLE REMEMORACIÓ
APOLOGÈTICA DE LES VÍCTIMES DE L'AHIR, SINÓ EN
UNA RESPONSABILITAT POLÍTICA DEL NOSTRE
PRESENT**

---

premta d'un passat oblidat, desestimat. En aquest sentit, cal arrencar la tradició del passat de les mans dels seus gestors actuals o del conformisme que se'n vol apoderar; cal reparar l'abandonament i la desolació del passat vençut; la història dels oprimits és feta de discontinuïtats, de buits, de ruptures. Tota imatge del passat que no sigui reconeguda pel present com un dels seus motius de preocupació corre el risc de desaparèixer irremeiablement.

Així, i de manera totalment oposada a la imatge d'una cadena causal, organitzar el pessimisme és indeslligable de l'art de la pausa, de la interrupció d'un continuum històric o social. Benjamin es troba, doncs, lluny de la idea de revolució com a procés acumulatiu i progressiu que ha de conduir a una forma secularitzada de redempció, però també lluny de l'espontaneïsm ingenu de l'anarquisme i de la concepció dialèctica hegeliano-marxista de la mediació.⁵ La seva és una aposta per la necessitat d'una «carcassa teòrica» per a l'escriptura històrica i la pràctica política i pel concepte d'interrupció de la història, d'interrupció com a resistència a l'engranatge polític i social, com a cesura de la continuïtat històrica.

Ara bé, en Benjamin la nostra relació amb el passat no es tradueix en una simple rememoració apologètica de les víctimes de l'ahir, sinó en una responsabilitat política del nostre present: és com si la consciència política saltés per sobre dels segles per captar un moment del passat en què es reconeix, no tant per commemorar-lo, sinó per reanimar-lo, donar-li una vida nova i tractar de realitzar el que ens manca avui. D'aquesta manera, el passat il·luminat esdevé una força en el present i, per tant, història i política, rememoració i redempció esdevenen inseparables. El passat exigeix, parla directament, a través de les ruïnes desestimades en els

marges, d'allò que fou possible; dit en altres termes: la memòria és vinculada a la responsabilitat de comprendre i lluitar políticament el present. Com diu a la Tesi II, hi ha una mena de lloc d'encontre secret entre les generacions passades i la nostra i afegeix: «A nosaltres, com a tots els llinatges que foren abans que nosaltres, ens ha estat atorgada una “dèbil” força messiànica [...] El materialista històric ho sap». Així, doncs, la utopia és una funció de la memòria, les esperances perdudes de les generacions són el terreny sobre el qual estem construint els nostres somnis.⁶

En les reflexions benjaminianes, on s'entremescelen teologia i política, s'hi palesa fidelitat envers aquells que volien un altre avenir, en lloc d'una cerca d'objectivitat històrica; alhora, hi ha una aprehensió dels temps històrics, no pas en termes de cronologia, sinó d'intensitat.⁷ D'aquí, la seva concepció del temps en termes de *Jetztzeit* («suara ara») o que la temporalitat històrica tingui relació amb la manera com, per als jueus, «cada segon era la porta estreta per on podia entrar el Messies».

Fina Birulés i Bertrán

Professora de Filosofia de la
Universitat de Barcelona

5. J.M. GAGNEBIN, *Histoire et narration chez Walter Benjamin*, Paris: L'Harmattan, 1994, p. 143 i seg.

6. S. MOSÈS, *El Àngel de la història*. Madrid: Cátedra, 1997, p. 148.

7. J.M. GAGNEBIN, *Op. Cit.*, p. 143 i s.